

*Лазірко Н. О.,**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри зарубіжної літератури та полоністики**Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка**<https://orcid.org/0000-0001-8043-3946>**Луца С. В.,**студентка кафедри зарубіжної літератури та полоністики**Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка**<https://orcid.org/0009-0007-2045-2118>*

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ КОНТЕКСТ РОМАНУ ЧЕСЛАВА МІЛОША «РОДИННА ЄВРОПА»

Анотація. У дослідженні проаналізовано історичний та культурний контекст роману «Родина Європа» (1958) Чеслава Мілоша – видатного польського письменника і поета ХХ століття, володаря Нобелівської премії з літератури (1980). Автор у своїй творчості виступив не тільки як митець, але й як глибокий мислитель і літописець європейської культури. Твори Чеслава Мілоша відзначаються широкою культурною та інтелектуальною панорамою, у якій він переосмислює європейську історію, культуру та людські долі, поставлені перед викликами тоталітаризму та втрати національної ідентичності. Його мемуарний нарис «Родина Європа» є одним із ключових творів польської літератури, що досліджує культурні зв'язки, розкол між Заходом і Сходом.

Автори статті наголошують, що історичне становище Східної Європи у ХХ столітті характеризувалося численними політичними та соціальними трансформаціями, які суттєво вплинули на формування сучасної політичної та соціокультурної ідентичності країн цього регіону. Перехід від імперського панування до незалежності, від авторитаризму до демократії, від радянської окупації до євроінтеграції – це шлях, сповнений протиріч і випробувань. Він сформував унікальну культуру пограниччя, яка є одночасно багатокультурною, поліконфесійною та відображає прагнення східноєвропейських народів до самовизначення й незалежності.

Дослідження показало, що поняття «пограниччя», яке відіграє важливу роль у східноєвропейській культурі, відображаючи унікальний характер регіону, де протягом століть співіснували різні етнічні групи, культури та релігії. Пограниччя в цьому контексті – це не лише географічне розмежування, але й складне культурне, соціальне та історичне явище, яке формується на перетині різних світоглядів, традицій та цінностей. У східноєвропейському контексті пограниччя є динамічним простором, де немає чітких кордонів між культурами. Країни та регіони, розташовані в зоні цього культурного пограниччя, завжди перебували під впливом як західних, так і східних традицій. Чеслав Мілош підходить до концепції пограниччя з унікальним світоглядом, де він бачить у цьому просторі як джерело культурного багатства, так і причину численних конфліктів та непорозумінь. У пограниччі для Ч. Мілоша поєднується польська, литовська, українська та єврейська культури, які, хоча й належать до одного простору, все ж зберігають свою унікальність і своєрідність. У своїх тво-

рах він досліджує відчуженість та пошук особистого зв'язку з культурою, яку довелося залишити. Його поетичний і культурний аналіз стає способом зрозуміти не тільки себе, але й природу вигнання, відчуження та ностальгії, що є характерними для всієї Європи ХХ століття.

Ключові слова: ідентичність, культура, пограниччя, Східна Європа, Чеслав Мілош.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями.

Роман Чеслава Мілоша «Родина Європа» – це глибоке дослідження особливостей східноєвропейської культури, а також унікального феномену «культури пограниччя», яка сформувалася на тлі тривалих історичних трансформацій та взаємодії різних культурних, етнічних і релігійних елементів. У передмові автор зазначає, що «у цій книжці я розповідаю про себе, однак це не сповідь» і «це радше проповідь місіонера серед дикунів і водночас спроба відповісти на запитання, ким я є» [1].

Цей твір відображає специфіку соціокультурного контексту регіону, де Схід і Захід переплелися, створивши особливий світогляд, що суттєво вплинув на ментальність і спосіб життя місцевого населення. На сторінках «Родина Європа» Ч. Мілош детально аналізує східноєвропейське пограниччя як простір, де зустрічаються і співіснують польська, українська, литовська, єврейська та інші культурні традиції, формуючи культурне багатство, яке Ч. Мілош описує з глибоким розумінням і повагою. Проблематика роману є особливо актуальною для сучасного світу, де питання культурної ідентичності, взаємоповаги та діалогу між народами стають дедалі важливішими. Сьогодні Східна Європа, як і за часів Мілоша, стоїть перед викликами, пов'язаними з усвідомленням власної ідентичності на тлі впливу різних культурних, політичних і релігійних течій. Вивчення цього аспекту у творчості Чеслава Мілоша сприяє розумінню складного феномену культурного співіснування, взаємопроникнення традицій та подолання розбіжностей на культурному рівні. Таким чином, роман «Родина Європа» виступає не тільки як літературний твір, а й як культурно-історичний документ, що дає змогу побачити особливості розвитку регіону та сприйняття його жителями світу навколо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми,

котрим присвячується означена стаття. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчать, що до творчості Чеслава Мілоша в різні часи зверталися Бараньчак С., Блонські Й., Б'ялковський І., Горбатенко В., Довжок Т., Забужко О., Завада А., Каспарек К., Смац В., Фіут А., Шевченко С. та інші.

Критики акцентують увагу на універсальності питань, що піднімає Мілош, і які є актуальними не лише для Польщі, але й для України та інших країн регіону. Його твір виявився віддзеркаленням багатьох суспільних процесів, відмови від тоталітаризму, прийняття культурного різноманіття та усвідомлення цінності національної ідентичності. В Україні ідеї Чеслава Мілоша знайшли відгук серед сучасних письменників та літературознавців, що розширює межі культурного діалогу між країнами. Завдяки перекладам і критичним дослідженням роман отримав широке визнання і за межами Східної Європи, впливаючи на світову літературну спільноту. Іноземні переклади і численні критичні роботи показали, що «Родинна Європа» має значення не лише як польський або східноєвропейський твір, але й як універсальна праця, що звертається до людства в цілому. Мілош через свої твори налагоджує діалог між Сходом і Заходом, підкреслюючи спільні цінності та пошуки істини, що об'єднують людей.

Формування мети статті. Мета дослідження визначається необхідністю вивчення історичного та культурного контексту роману Чеслава Мілоша «Родинна Європа».

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Східна Європа у ХХ столітті стала ареною глибоких і масштабних політичних та соціальних перетворень, які суттєво вплинули на формування сучасного регіонального порядку, розвиток громадянського суспільства та самобутніх національних ідентичностей. Упродовж цього періоду територія Східної Європи зазнала значних змін: розпад великих імперій, таких як Російська, Османська та Австро-Угорська, дав поштовх до виникнення нових національних держав, що посилювало боротьбу за незалежність, а також національне відродження багатьох народів регіону.

У часи після Першої світової війни з'явилися нові держави, які прагнули створити власні державні інституції та забезпечити суверенітет, що спонукало до посилення націоналізму та закріплення національної ідентичності серед населення. Політична мапа цієї частини Європи зазнала кардинальних змін через серію військових конфліктів, у тому числі Другу світову війну, яка призвела до величезних людських втрат, руйнацій та занепаду інфраструктури. На руїнах війни радянська окупація, яка стала визначальним фактором розвитку регіону на кілька десятиліть, докорінно змінила політичний ландшафт країн Східної Європи. Усі держави регіону були включені до сфери впливу Радянського Союзу і «змушені прийняти модель соціалістичної системи з однопартійним управлінням, централізованою економікою та потужним ідеологічним контролем» [2, с. 126–143]. Цей контроль був пов'язаний із суворим обмеженням громадянських свобод, репресіями та відсутністю політичного плюралізму, що значно вплинуло на суспільні процеси, характер політичного режиму та перспективи економічного розвитку. Східноєвропейські країни опинилися в умовах ідеологічного протистояння між Заходом і Сходом, де панувала холодна війна, яка ще більше загострила внутрішні соціальні та політичні протиріччя в регіоні.

До кінця ХХ століття вплив глобальних інтеграційних процесів, що були активовані падінням «залізної завіси» та крахом соціалістичних режимів, призвів до значного політичного і культурного зближення країн Східної Європи з державами Західної Європи. Відновлення національної незалежності, демократичні реформи та курс на євроінтеграцію стали пріоритетними напрямками розвитку регіону. Це ознаменувало початок нової епохи, коли Східна Європа поступово включалася в європейські структури, що сприяло демократизації, модернізації економіки та посиленню громадянських прав. Інтеграційні процеси дозволили Східній Європі остаточно подолати спадок тоталітаризму і перейти до нового рівня розвитку, який базувався на європейських цінностях та демократичних інституціях.

На межі ХХ і ХХІ століть більшість країн Східної Європи приєдналася до Європейського Союзу, що значно вплинуло на їхній подальший розвиток. Європейська інтеграція стала рушійною силою модернізації, розвитку громадянського суспільства та зміцнення демократичних інститутів у регіоні. Проте, процеси євроінтеграції не завжди проходили гладко, оскільки у багатьох країнах зберігався вплив старих політичних еліт, а також спостерігалися спроби політичної дестабілізації з боку зовнішніх сил, зокрема Росії, яка прагнула зберегти свій вплив у регіоні.

Поняття «пограниччя» відіграє важливу роль у східноєвропейській культурі, відображаючи унікальний характер регіону, де протягом століть співіснували різні етнічні групи, культури та релігії. Пограниччя в цьому контексті – це не лише географічне розмежування, але й складне культурне, соціальне та історичне явище, яке формується на перетині різних світоглядів, традицій та цінностей. Воно стало основою для виникнення своєрідного культурного феномену, який поєднує риси різних народів, трансформуючи їх у щось нове, що можна назвати культурою пограниччя. У східноєвропейському контексті пограниччя є динамічним простором, де немає чітких кордонів між культурами. Країни та регіони, розташовані в зоні цього культурного пограниччя, завжди перебували під впливом як західних, так і східних традицій. Так, у Польщі, Україні, Литві та Білорусі «здавна перепліталися культурні впливи католицької, православної, а пізніше й протестантської культур, які формували унікальний культурний ландшафт» [3, с. 156]. Цей феномен проявився, наприклад, у літературі та мистецтві, де пограниччя було не просто темою, а способом життя, який підкреслював тісний зв'язок культур, збагачення ідеями та досвідом різних народів. Феномен пограниччя знайшов своє відображення в польському романтизмі через так звану «українську школу». Представники цієї школи в польській літературі, такі як Юліуш Словацький, Адам Міцкевич і Зигмунт Красінський, «активно використовували українську тематику, обігруючи образи та мотиви з історії та культури України. Вони поєднували українські фольклорні мотиви з польськими історичними міфами, створюючи своєрідний простір культурного діалогу, де польська та українська ідентичності могли співіснувати та взаємодіяти» [3, с. 175]. Ця «українська школа» стала прикладом того, як пограниччя може впливати на формування літературних шкіл та естетичних напрямків, що робить його важливим об'єктом культурологічного дослідження. Крім того, поняття пограниччя також мало важливе значення у процесах національного самоусвідомлення в Східній Європі. Культурне

пограниччя сприяло виникненню численних дискусій щодо національної ідентичності, особливо в регіонах з високою концентрацією національних меншин, таких як Східна Галичина, де одночасно існували польська, українська, єврейська та німецька громади. Східноєвропейське пограниччя стало полем інтенсивних культурних обмінів, але також і конфліктів, які іноді виникали через конкуренцію за культурне домінування. Наприклад, «на початку ХХ століття польсько-українські дискусії про національний характер Східної Галичини відображали глибокі суперечності та конкуренцію за культурний простір, оскільки обидві нації прагнули визначити свій культурний вплив у цьому регіоні» [4, с. 586].

Пограниччя в Східній Європі також характеризується унікальним світоглядом та менталітетом, які виникли в результаті тривалого співіснування різних народів. Це відображається у мультикультурних тенденціях, коли жителі пограничних регіонів починають сприймати себе не як представників окремої нації, а як мешканців специфічного культурного простору, де поєднуються риси різних етносів. У цьому сенсі «пограниччя є тим місцем, де люди починають усвідомлювати складність своєї ідентичності, яка є багатошаровою та змінюваною, що робить його відмінним від національних монокультурних просторів» [5, с. 704]. Науковці, такі як Ростислав Радішевський, зазначають, що пограниччя створює особливий культурний феномен, який потребує осмислення в межах культурологічних та історичних дискурсів. Р. Радішевський у своїй монографії акцентує увагу на тому, що «пограниччя – це не просто місце, де стикаються різні культури, а простір, де виникають нові культурні форми, які є результатом взаємодії та компромісу. Цей процес можна спостерігати на прикладі польсько-українського культурного обміну, що відбувався у контексті багатовікового співіснування та боротьби за вплив у прикордонних регіонах» [6, с. 586]. Особливість пограниччя у Східній Європі полягає також у його здатності зберігати різні культурні шари, кожен з яких залишає свій відбиток на місцевій культурі. Це явище часто спостерігається у сфері релігії, де, наприклад, на Західній Україні існує симбіоз православ'я, католицизму і греко-католицизму, що відображає багатошарову історію регіону. «Пограниччя є водночас і перехрестям релігійних традицій, що часто призводить до створення унікальних релігійних практик та культових споруд, які поєднують у собі елементи різних конфесій. Такий релігійний плюралізм характерний для багатьох пограничних регіонів Східної Європи, де століттями співіснували католики, православні, кодеї та мусульмани» [4, с. 275].

Таким чином, поняття «пограниччя» у східноєвропейській культурі не обмежується територіальною категорією. Воно стає культурним та соціальним феноменом, який впливає на життя людей, формує їхню ідентичність та світогляд, привносить елементи гібридності у всі аспекти культури – від літератури та мистецтва до релігії та побуту. Пограниччя перетворюється на простір, де відбувається творення нової культури, яка не є повністю польською, українською чи литовською, але вбирає в себе риси всіх цих культур, надаючи їм нове звучання.

Чеслав Мілош – видатний польський письменник і поет ХХ століття, який у своїй творчості виступив не тільки як митець, але й як глибокий мислитель і літописець європейської культури. Твори Мілоша відзначаються широкою культурною та інтелектуальною панорамою, у якій автор переосмислює європейську історію, культуру та людські долі, поставлені

перед викликами тоталітаризму та втрати національної ідентичності. Його мемуарний нарис «Родина Європа» є одним із ключових творів польської літератури, що «досліджує культурні зв'язки, розкол між Заходом і Сходом, а також поняття пограниччя, яке стало центральним у його розумінні Європи» [7, с. 3]. У «Родинній Європі» Мілош прагне подолати стереотипи та розширити межі уявлення про Східну та Центральну Європу, розглядаючи ці регіони як особливий культурний простір. Він створює образ Європи як родини, що «поєднує народи з різними традиціями та історією, підкреслюючи одночасно як єдність, так і розмаїття цього культурного простору» [8, с. 207]. Ч. Мілош акцентує увагу на історичних та культурних взаєминах, що формували європейську цивілізацію, й аналізує, як травматичний досвід війни та тоталітаризму змінив цей культурний ландшафт. Особливо важливою для Ч. Мілоша є тема втрати, що постає як провідна у його творчості, символізуючи втрату не тільки рідного краю, а й відчуття культурної ідентичності та приналежності до Європи.

На думку Маріуша Землі, «Родина Європа» Мілоша не просто змальовує регіональні особливості Східної Європи, а й відображає складний взаємозв'язок між Сходом і Заходом. Автор розглядає конфлікти та культурні зіткнення як суттєві компоненти історії континенту, а також шукає можливості для порозуміння та взаємопроникнення культур» [8, с. 207]. У своїй праці Ч. Мілош порушує питання «іншості» та сприйняття країн Східної Європи як «окраїни» європейської цивілізації, обмеженої за західними стандартами. Його погляд на Європу як на комплексний організм, що балансує між єдністю та розмаїттям, був інноваційним і навіть революційним для його часу, надаючи польській літературі новий вимір.

Особливе місце в аналізі «Родинної Європи» займає поняття пограниччя, яке Хелена Госк описує як «місто Кресів», що поєднує у собі риси різних культур, релігій та національностей» [9, с. 111]. Автор пропонує розглядати цей регіон як культурний феномен, що виходить за рамки національних ідентичностей і стає справжньою сутністю «родинної» Європи, у якій кожна культура має своє місце» [7, с. 2]. Як зазначає Ян Блонський, у «Родинній Європі» Мілош також розглядає Польщу як культурний символ раю, який був втрачений через історичні потрясіння та тоталітаризм» [10, с. 4]. Польща в його творах постає як місце, де перетинаються різні культурні потоки, але яке водночас завжди залишається під загрозою втрати своєї незалежності та культурної самобутності. Таким чином, Ч. Мілош використовує польську історію та культуру як метафору для всієї Європи, яку він бачить як домівку, що може бути втрачена через внутрішні розбіжності та зовнішні загрози. Олександр Фіут підкреслює, що Ч. Мілош у своїй творчості виступає як митець-емігрант, який відчуває постійну необхідність повернення до «краю», яким є для нього рідна Польща. Вигнання для Мілоша стає засобом пізнання самого себе та своїх культурних коренів, а також дає йому можливість об'єктивно оцінити європейські культурні процеси [11, с. 311–338]. Це відображає загальний європейський досвід ХХ століття, коли мільйони людей втратили домівки через війни та політичні репресії, що залишило глибокий відбиток у культурі та літературі.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Наукова розвідка присвячена дослідженню роману Ч. Мілоша «Родина Європа» в контексті польської літератури, який є спробою автора осмис-

лити культурну пам'ять, ідентичність та місце Польщі у Європі. Він відкриває читачам погляд на світ очима митця, який, попри географічне та культурне відчуження, зберігає тісний зв'язок зі своїм корінням. У «Родинній Європі» Ч. Мілош не тільки розглядає географію як фізичний простір, але й надає їй символічного значення, розглядаючи як елемент власної ідентичності та культури. Таким чином, роман «Родинна Європа» Чеслава Мілоша став знаковим твором польської літератури та важливим документом культурної рефлексії над європейською ідентичністю, багатонаціональним минулим і культурним пограниччям. Зазначимо, що тема статті не є повністю вивченою і є перспективною для подальшого літературознавчого аналізу, а результати здійсненого дослідження можуть бути використані у процесі проведення подальших наукових студій.

Література:

1. Свято Р. Родинна Європа по-українськи. URL : <https://litakcent.online/2008/12/11/goksoljana-svjato-rodynna-jevgora-po-ukrajinsky/>
2. Киридон А. Подолання минулого в країнах Центрально-Східної Європи: основні тенденції. Європейські історичні студії. № 4. С. 126–143.
3. Сухомлинов О. Культурні пограниччя: Новий погляд на стару проблему. Монографія (друге видання) Дніпро: Середняк Т.К., 2020. 203 с.
4. Лешкович Н. Конструювання концепту «Центрально-Східна Європа» в історіографічних дискурсах ХХ – початку ХХІ ст. Дриновський збірник. 2016. Т. 9. С. 275–286.
5. Радишевський Р. «Українська школа» в польському романтизмі: феномен пограниччя: монографія. К.: Талком, 2018. 704 с. (Серія «Київські полоністичні студії». Том XXXI).
6. Аркуша О. Польсько-українські дискусії про національний характер Східної Галичини на початку ХХ ст. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. 15/2006–2007. С. 586–606.
7. Чеслав Мілош: літописець ХХ століття. Спільний проект Польського інституту в Києві та «Українського тижня». Спецпроект «100-річчя Мілоша», Український тиждень, 23–29 вересня 2011 р.
8. Zemła M. Jedność Europy. Kilka uwag o relacjach Wschód–Zachód w Rodzinnej Europie Czesława Miłosza. Konteksty Kultury. 2019. № 16 (2). S. 207–220.
9. Gosk H. Miejsce Kresów/Pogranicza w „rodzinnej”/„mojej” Europie. Próba lektury wybranych utworów powojennej prozy polskiej o tematyce kresowej. Prace Filologiczne. 2008. № 55. S. 111–120.
10. Błoński J. Polski raj. Tygodnik Powszechny. 1987. № 51–52. S. 3.
11. Fiut A. Wygnanie z raju. Poznawanie Miłosza. Studia i szkice o twórczości poety. Kraków–Wrocław, Wydawnictwo Literackie, 1985. S. 311–338.

Lazirko N., Lysa S. Historical and cultural context of Czesław Miłosz's novel "Family Europe" ("Native Realm")

Summary. The study analyses the historical and cultural context of the novel *Family Europe* by Czesław Miłosz, an outstanding Polish writer and poet of the 20th century. In his work, the author acted not only as a writer but also as a profound thinker and chronicler of European culture. Czesław Miłosz's works are characterised by a broad cultural and intellectual panorama in which he reinterprets European history, culture and human destinies faced with the challenges of totalitarianism and the loss of national identity. His memoir, *Family Europe*, is one of the key works of Polish literature exploring cultural ties and the divide between West and East.

The authors of the article emphasize that the historical situation in Eastern Europe during the 20th century was characterised by numerous political and social transformations that significantly influenced the formation of the contemporary political and socio-cultural identities of the countries in this region. The transition from imperial rule to independence, from authoritarianism to democracy, from Soviet occupation to European integration is a path fraught with contradictions and challenges. It has shaped a unique borderland culture that is simultaneously multicultural, multi-religious and reflects the aspirations of Eastern European peoples for self-determination and independence.

The study has shown that the concept of "borderlands", which plays an important role in Eastern European culture, reflects the unique character of the region, where different ethnic groups, cultures, and religions have coexisted for centuries. In this context, borderlands are not only geographical divisions, but also complex cultural, social and historical phenomena formed at the intersection of different worldviews, traditions and values. In the Eastern European context, borderlands are dynamic spaces where there are no clear boundaries between cultures. Both Western and Eastern traditions have always influenced countries and regions located in this cultural borderland. Czesław Miłosz approaches the concept of the borderland with a unique worldview, seeing this space as both a source of cultural wealth and a cause of numerous conflicts and misunderstandings. For Miłosz, the borderland combines Polish, Lithuanian, Ukrainian and Jewish cultures, which, although belonging to the same space, nevertheless retain their uniqueness and distinctiveness. In his works, he explores alienation and the search for a personal connection with the culture he had to leave behind. His poetic and cultural analysis becomes a way of understanding not only himself, but also the nature of exile, alienation and nostalgia that characterised the whole of 20th-century Europe.

Key words: identity, culture, borderlands, Eastern Europe, Czesław Miłosz.

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.08.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 16.09.2025

Дата публікації: 21.10.2025